

Олександр Черевко, д. е. н.

*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
Україна*

ПРОБЛЕМА ВПЛИВУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Oleksandr Cherevko, ScD in Economics

The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

PROBLEM OF INFLUENCE OF THE SHADOW ECONOMY ON THE LEVEL OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

A retrospective analysis of the level of Ukraine's shadow economy has been conducted. The necessity of minimizing the level of economic system shadowing is substantiated. The results of the retrospective analysis of the shadow economy level indicator are summarized. The problem of differences in methods of determining the level of shadow economy, the difference in approaches to the implementation of the process of its diagnosis is established. The reasons for the development of the shadow economy in Ukraine were identified and the factors contributing the decline of its level in 2016 were identified. The connection between the level of the shadow economy and the components of the economic security of the state are established. It is emphasized that the further growth of the investment attractiveness index may be a catalyst for reducing the shadow economy in Ukraine. A list of measures are proposed to ensure that the shadow segment of the Ukrainian economic system will be reduced.

Keywords: economic security, shadow economy, financial security, threat, rating, investment attractiveness, corruption.

Постановка проблеми. Проблема тіньової економіки є традиційною для України з часів здобуття нею незалежності. Господарська діяльність, яка здійснюється в обхід офіційної економічної системи з метою отримання додаткового прибутку, притаманна усім країнам світу, що обрали для себе шлях ринкових перетворень і конкурентної боротьби. Економічні системи, що формуються та функціонують в умовах жорсткого контролю з боку владних структур, менш схильні до відчуття ризику активізації тіньових процесів, однак лібералізація діяльності суб'єктів господарювання та відмова від авторитарної моделі організації бізнес-середовища зумовили виникнення численних загроз економічній безпеці країни, що стали сприятливим середовищем для еволюції тіньової економіки у всіх відомих її формах і видах.

Водночас, антитерористичні дії на Сході України, переорієнтація виробничої сфери та сфери послуг із цивільної площини на воєнні потреби, стали додатковими стимулами для поширення тіньових економічних процесів. Порушення партнерських зв'язків із російськими виробниками та споживачами, вилучення інвестиційних активів із вітчизняної фінансової системи, зруйнування транспортних і логістичних систем до східних територій, які історично виступали донорами для більшості регіонів України через високий рівень розвитку промисловості та наявність природних ресурсів, змусили суб'єктів господарської діяльності до пошуку нетрадиційних і часто не зовсім легальних форм реалізації продукції, приховування доходів і наявних фінансових активів від фіскальних органів, завищення рівня витрат і неофіційного працевлаштування персоналу. Інтеграція до тіньової економіки стала для багатьох суб'єктів господарської діяльності спробою для виживання у непростих політичних і економічних обставинах. Водночас, для рівня економічної і національної безпеки України поширення даного явища є суттєвою загрозою, що може мати у перспективі фатальні наслідки для ринкового економічного

устрою та стати на заваді спробам до інтеграції нашої держави у європейський економічний простір і подальшої соціально-економічної конвергенції із країнами ЄС.

Стан дослідження. У науковій площині спроби пов'язати проблему існування тіньової економіки зі станом економічної безпеки на макрорівні прослідковуються у роботах таких учених, як Августин Р.Р., що досліджує вплив тіньової економіки на функціонально-структурні характеристики економічної безпеки держави на посттрансформаційному етапі її розвитку¹, Бойко Г.Ф., Дулеба Н.В., Левицька І.О., які роблять спроби встановлення впливу тіньової економіки на економічну безпеку країни², Губарева І.О., Доровський В.О., яким належить спроба моделювання впливу тіньової економіки на економічну безпеку³, Денисенко М.П., Бреус С.В., що досліджують деструктивний вплив тіньової економіки на економічну безпеку держави⁴, Мазур І.І., Пилипченко О.О., що як і їх попередники, конкретизують вплив тіньової економіки на економічну безпеку^{5,6}, а також пропонують причини, методи вимірювання та визначають фактори негативної дії тіньової економіки на економічну безпеку України⁷, Половян О.В., Половян Н.С., що прагнуть вирішити проблему оцінки розмірів тіньової економіки для зменшення ризиків економічної безпеки⁸ та багатьох інших. Однак, мінливість економічних умов провадження господарської діяльності та прояв усе нових нетрадиційних видів загроз економічній безпеці на мікро та макрорівнях, стають приводом для того, що обрана для дослідження наукова тематика не втрачає своєї актуальності.

Мета дослідження. Метою дослідження є встановлення взаємозв'язку між рівнем тіньової економіки та станом системи економічної безпеки держави з огляду на сучасні тенденції і реалії ведення господарської діяльності. Для реалізації поставленої мети, у межах даного дослідження необхідно виконати ряд наступних завдань: дослідити сучасний стан і тенденції розвитку явища тіньової економіки в Україні, визначити причини поширення тіньової економіки у вітчизняній економічній системі, обґрунтувати зв'язок тіньової економіки зі станом конкретних складових економічної безпеки держави, встановити резерви для мінімізації тіньових економічних процесів.

Виклад основних положень. Станом на 2017 р. за даними міжнародної асоціації сертифікованих бухгалтерів (АССА) Україна знаходиться у трійці країн із найвищим рівнем тіньової економіки. Міжнародні експерти оцінили рівень тіньової економіки у нашій державі у 46,12% від ВВП, поставивши вищу оцінку цього показника лише двом країнам – Нігерії (47,7%) і Азербайджану (66,12%)⁹. Зауважимо, що в «тіньову зону» експерти не враховують такі види діяльності, як торгівля наркотиками, проституція та інші

¹ Августин, Р.Р. (2014). Вплив тіньової економіки на функціонально-структурні характеристики економічної безпеки держави на посттрансформаційному етапі її розвитку. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*, 1, 4-9.

² Бойко, Г.Ф., Дулеба, Н.В., Левицька, І.О. (2014). Тіньова економіка та її вплив на економічну безпеку країни. *Вісник Національного транспортного університету*, 30 (2), 177-182.

³ Губарева, І.О., Доровський, В.О. (2013). Моделювання впливу тіньової економіки на економічну безпеку України. *Європейський вектор економічного розвитку. Економічні науки*, 1, 65-72.

⁴ Денисенко, М.П., Бреус, С.В. (2014). Економічна безпека держави та деструктивний вплив на неї тіньової економіки. *Вчені записки університету «КРОК». Серія: Економіка*, 37, 25-31.

⁵ Мазур, І.І. (2012). Вплив тіньової економіки на економічну безпеку. *Теоретичні та прикладні питання економіки*, 27 (3), 31-37.

⁶ Пилипченко, О.О. (2015). Вплив тіньової економіки на економічну безпеку України. *Стратегічні пріоритети. Серія: Економіка*, 4, 32-36.

⁷ Пилипченко, О. О. (2016). Тіньова економіка в Україні: причини, методи вимірювання та фактори негативної дії на економічну безпеку. *Економіка. Фінанси. Право*, 9, 27-31.

⁸ Половян, О.В., Половян, Н.С. (2014). Оцінка розмірів тіньової економіки для зменшення ризиків економічної безпеки. *Научный вестник Донбасской государственной машиностроительной академии*, 3, 275-285.

⁹ The Association of Chartered Certified Accountants (2017) *Emerging from the shadows. The shadow economy to 2025*, 36.

протизаконні діяння. У той же самий час, Міністерство економічного розвитку і торгівлі в особі фахівців департаменту економічної стратегії і макроекономічного прогнозування станом на 1 квартал 2017 р. оцінює рівень тіньової економіки в Україні у 37%¹, що на 6% менше, ніж у 1 кварталі 2016 р., однак, на 3% більше, ніж на кінець 2016 р.. Тобто, різниця між оцінками міжнародних експертів і вітчизняних аналітиків становила майже 10%. Ця обставина викриває першу важливу проблему, яка супроводжує спроби мінімізації тіньової економіки у нашій державі – це відмінності у методиках визначення рівня тінізації економічної системи, різниця у підходах до реалізації процесу його діагностики. Неузгодженість в оцінках не дозволяє коректно визначити стратегічні орієнтири для мінімізації показників тіньової економіки, запланувати необхідні заходи та обрати інструментарій для досягнення планових значень обраних індикаторів, ставить під сумнів рівень достовірності та релевантності інформації щодо реального стану економіки України на геополітичній і гео економічній аренах.

Прогнози щодо рівня тіньової економіки в Україні на найближчу перспективу також не є втішними з огляду на те, що суттєвого зниження цього показника експерти не очікують. У 2020 р. АССА прогнозує для України 46,1% тіньової економіки, у 2025 р. – 45,98%².

Водночас, ретроспективний аналіз показника рівня тіньової економіки, обрахованого у Мінекономрозвитку, свідчить про різноспрямовану тенденцію його зміни. Так, Мінекономрозвитку оцінювало рівень тіньової економіки в 2015 р. у 36%, причому, експерти констатували збільшення рівня тіньової економіки до 47% в першому кварталі 2015 р., а у першому півріччі 2015 р. відбулось зменшення тінізації на 5 пунктів – до 42%. За дев'ять місяців 2015 р. рівень тіньової економіки був оцінений в 40%. У липні 2016 р. у інтерв'ю засобам масової інформації, прем'єр-міністр України В. Гройсман відзначив, що за оцінками всіх експертів в Україні 45-60% – це тіньова економіка. Оскільки номінальний ВВП держави становив 2,2 трильйона гривень, то обсяг тінізації за простим підрахунком становив 1 трильйон гривень, який у разі виведення з тіні міг би бути використаний для задоволення інтересів і потреб громадян України³. У січні-вересні 2016 р. рівень тіньової економіки склав 35%, а за підсумками року був зафіксований на рівні 34%. Як відзначали у Мінекономрозвитку, динаміка детінізації стримувалась такими обставинами, як виклики стабільності фінансової системи країни в умовах продовження тенденції до банкрутства банків і виведення їх із банківської системи; поширення напруги у міжнародних відносинах з Росією; наявність територій, непідконтрольних владі, утворених у ході військової агресії на території країни; недовіра до інститутів влади та фінансових установ⁴. Не зважаючи на законодавчі ініціативи, прийняті в 2017 р. для пом'якшення умов ведення бізнесу, численні круглі столи, форуми та плани дій, стратегічні орієнтири щодо мінімізації рівня тіньової економіки досі не визначені.

Що для економічної безпеки держави може означати ситуація, коли у країні, за офіційними даними, майже половина усіх господарських процесів відбувається «у тіні»?

В першу чергу, це загроза для фінансової безпеки держави, адже великий обсяг капіталу перебуває поза офіційною банківською системою, і не може бути нею

¹ Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (2018). *Прес-служба Мінекономрозвитку* <<http://me.gov.ua>> (2018, червень, 09).

² The Association of Chartered Certified Accountants (2017) *Emerging from the shadows. The shadow economy to 2025*, 36.

³ UNIAN.NET (2016). *Детінізація економіки дозволить залучити до 1 трильйона гривень – Гройсман* <<https://economics.unian.ua/finance/1396751-detinizatsiya-ekonomiki-dozvolit-zaluchiti-do-1-trilyona-griven-groysman.html>> (2018, червень, 09).

⁴ Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (2018). *Прес-служба Мінекономрозвитку* <<http://me.gov.ua>> (2018, червень, 09).

використаний у якості інвестиційних або кредитних ресурсів. З іншого боку, отримані нелегально або напівлегально фінансові ресурси можуть бути залучені у готівковий чи безготівковий обіг і використані для фінансування тероризму, або ж легалізовані із використанням механізмів фінансового посередництва із подальшим виведенням за кордон, наприклад, у офшори. За підсумками 21 року незалежності, Україна увійшла в десятку країн з найбільшим відтоком капіталу: сумарно було виведено за кордон приблизно \$ 167 млрд (за даними неурядової організації Tax Justice Network, яка опублікувала дослідження *The Price of Offshore Revisited*). Тобто мова йде про виведення за кордон приблизно \$ 8 млрд на рік¹. Участь фінансових установ у процесах «відмивання капіталу» загрожує останнім не лише втратою довіри до них із боку населення, державних і бізнес структур, і падінням рівня ділової репутації, але і вжиттям до них заходів державними регуляторами фінансового ринку, які можуть закінчитись припиненням діяльності та ліквідацією.

Бюджетній безпеці тіньова економіка загрожує недоотриманням суттєвих сум надходжень до бюджетів різних рівнів, що, у свою чергу, може стати причиною зростання бюджетного дефіциту, неможливістю розраховуватись із внутрішніми та зовнішніми інвесторами, що суттєво погіршить стан і боргової безпеки держави. Високий рівень тіньової економіки знижує рівень інвестиційної активності, що стає на заваді стабілізації стану інвестиційно-інноваційної складової системи економічної безпеки. На стан демографічної безпеки впливає рівень неофіційного працевлаштування; ризик втрати джерела доходу без жодної можливості отримання будь-яких компенсацій стримує молодь від створення великих родин, змушує до пошуку офіційної роботи за кордоном. А от нелегальна еміграція, у свою чергу, негативно впливає на імідж України на міжнародній арені, і чинить деструктивний вплив на рівень зовнішньоекономічної безпеки. Виробництво продукції без дозволів, у межах діяльності незареєстрованих підприємств ставить під загрозу виробничу та продовольчу безпеку країни. Таким чином, високий рівень тіньової економіки фактично є синонімом низького рівня економічної безпеки держави загалом, та усіх без винятку її складових, а отже, становить суттєву загрозу національній безпеці України.

З огляду на це, тенденція до поступового зниження рівня тіньової економіки у 2016 р. є позитивною характеристикою стану економічної безпеки України. Однією із причин зниження рівня тіньової економіки стало покращення бізнес-клімату в державі, що підтвердили міжнародні аналітики підвищенням позиції України у авторитетному рейтингу *Doing Business-2017* (80 місце серед 190 країн). У *Doing Business-2018* Україні відведено 76 позицію (покращення відбулось за показниками отримання дозволів на будівництво, захисту міноритарних інвесторів, оподаткування)². В Україні відбувається поступове відновлення та створення нових міжгалузевих зв'язків у економіці. Крім того, зафіксовано зменшення тіньової економіки на ринку праці. Зазначені факти дають надію на подальше зниження рівня тіньової економіки як за оцінками вітчизняних аналітиків, так і закордонних фахівців. У той же час, цей процес стримується тривалим скороченням процесу кредитування корпоративного сектора, що супроводжується запровадженням імпорتنих і транзитних обмежень з боку Росії.

Масштабним сегментом вітчизняної тіньової економічної системи залишається неофіційна трудова діяльність великої кількості населення. Влітку 2017 р. міністр соціальної політики А. Рева відзначив, що 7 млн. українців працюють у тіньовій економіці

¹ Куц, А. (2017). Бой с тенью. Почему теневая экономика позволит украинцам жить, как полякам. *DSNEWS*. <<http://www.dsnews.ua/economics/boy-s-tenyu-pochemu-tenevaya-ekonomika-pozvolit-ukraintsam-03112017220000>> (2018, червень, 09).

² Куц, А. (2017). Бой с тенью. Почему теневая экономика позволит украинцам жить, как полякам. *DSNEWS*. <<http://www.dsnews.ua/economics/boy-s-tenyu-pochemu-tenevaya-ekonomika-pozvolit-ukraintsam-03112017220000>> (2018, червень, 09).

та не здійснюють платежів до пенсійного фонду¹. Ця цифра є ще більш вражаючою з огляду на те, що загальна кількість населення в Україні оцінюється у 45 млн жителів. За даними експертів, в Україні офіційно отримують зарплату тільки 10,5 млн осіб, з яких 4 млн – мінімальну. Для порівняння: в сумірною за кількістю населення Польщі офіційно працюють близько 20 млн чоловік². виправити ситуацію зможе стимулювання роботодавців до офіційного оформлення працівників, а це стане можливим лише шляхом переконання останніх до висунення вимог щодо офіційного працевлаштування, у тому числі через необхідність наявності належного стажу для отримання пенсії, або ж через посилення нагляду і контролю процесів зайнятості з боку органів державної влади.

Тіньова економіка формується не тільки зарплатами «у конвертах». До причин поширення тіньової економіки належить і феномен подвійної бухгалтерії, тобто ситуації, коли в податковому обліку відображаються не всі операції, і за рахунок цього сплачується менше податків, а також функціонування підприємств без ліцензій або необхідних дозволів. Доходи від такої діяльності рідко поповнюють ВВП – суттєва їх частина виводиться з України, найчастіше спрямовується у офшорні території або залишається у якості заощаджень, розміщених поза банківською системою.

Тіньові економічні процеси в Україні реалізуються у формі: махінацій з держзакупівлями, неофіційних доходів, ухилення від сплати ПДВ та інших податків, контрабанди і тіньового імпорту, реалізації підакцизного контрафакту, нелегального видобутку корисних копалин і вирубки лісу, неофіційного обміну валют, виведення капіталу за кордон тощо³.

Загалом, у 2017 р. серед причин поширення тіньової економіки в Україні можна назвати наступні.

1. Економічні чинники: високий рівень оподаткування, у тому числі малого і середнього бізнесу, нестабільність валютного курсу, криза фінансової системи, помилкова депозитна і кредитна політика, діяльність незареєстрованих економічних структур.

2. Соціальні фактори: низький рівень життя населення, що сприяє розвитку прихованих видів економічної діяльності, високий рівень безробіття (стрімкий розвиток неофіційної або прихованої зайнятості), орієнтація частини населення на отримання доходів будь-яким способом, високі комунальні платежі, недовіра до фінансової системи і владних структур, розчарування у соціальних стандартах і системі соціального забезпечення, низький рівень фінансової грамотності.

3. Правові фактори: недосконалість законодавства і зневіра у законодавчих реформах, корумпованість державних службовців і правоохоронних структур, недосконалість державного механізму по боротьбі з економічною злочинністю, неналежний рівень покарань за економічні злочини, зневіра у правовій системі, незнання законів і невміння захищати власні інтереси як населенням, так і юридичними особами.

Отже, традиційні причини високого рівня тіньової економіки в Україні формують досить конкретний і короткий список. Серед них податкове навантаження, якого більшість «тіньовиків» прагнуть уникнути, жорсткі закони ведення бізнесу (у згаданому вище рейтингу Doing Business-2018 з регіону Центральна та Східна Європа Україна в рейтингу посідає передостаннє місце, на одну позицію випереджаючи лише Киргизстан)⁴. Ряд авторів

¹ Doing Business (2018). *Благоприятность условий ведения бизнеса: Украина* <<http://russian.doingbusiness.org/data/exploreconomies/ukraine>> (2018, червень, 09).

² Экономическая правда (2017). *6-7 миллионов украинцев не платят в Пенсионный фонд – Рева* <<https://www.epravda.com.ua/rus/news/2017/07/5/626781/>> (2018, червень, 09).

³ Экономическая правда (2017). *6-7 миллионов украинцев не платят в Пенсионный фонд – Рева* <<https://www.epravda.com.ua/rus/news/2017/07/5/626781/>> (2018, червень, 09).

⁴ Куц, А. (2017). *Бой с тенью. Почему теневая экономика позволит украинцам жить, как полякам. DSNEWS.* <<http://www.dsnews.ua/economics/boy-s-tenyu-pochemu-tenevaya-ekonomika-pozvolit-ukraintsam-03112017220000>> (2018, червень, 09).

вважає, що до переліку причин потрібно додати ще кругову поруку «хабародавець і одержувач хабара». Дійсно, рівень корупції в Україні залишається стабільно високим. У світовому Індексі сприйняття корупції за 2016 р. Україна отримала 29 балів зі 100 можливих, що на 2 бали більше за показник 2015 р., але у загальному підрахунку така оцінка дозволила їй посісти тільки 131 місце зі 176 країн. Цю сходинку разом із Україною розділили Казахстан, Росія, Непал та Іран¹. Знизити рівень сприйняття корупції можна шляхом встановлення жорсткої системи покарань за корупційні діяння без жодних винятків і реформування судової системи, яка на разі не є достатньо ефективною для виконання завдання протидії корупції.

Каталізатором для зниження рівня тіньової економіки в Україні може стати подальше зростання індексу інвестиційної привабливості. Цей показник є індикатором для прийняття позитивних рішень інвесторами щодо фінансування у різні сфери економіки України. Надходження достатнього обсягу доступного капіталу знизить необхідність пошуку тіньових джерел для задоволення фінансових потреб учасників вітчизняної економічної системи. У 2016 р. за версією топ-менеджерів членських компаній Європейської Бізнес Асоціації, Індекс інвестиційної привабливості України став найвищим за 6 років. Водночас, опитування експертів показали, що негативні настрої бізнесменів не зникли, але послабилися. Цьому сприяли такі обставини, як підвищення рівня відкритості державних даних, поступова дерегуляція економічної системи, помітний розвиток електронних сервісів, спрощення процедури отримання дозвільних документів на будівництво, мораторій на перевірки, послаблення валютного контролю, запровадження інституту приватних виконавців, прийняття закону про squeeze-out тощо². Електронні сервіси стали суттєвим проривом і у боротьбі з тіньовою економікою безпосередньо. Так, електронна система тендерів ProZorro, яка працювала в 2015 р. в тестовому режимі, тільки за цей період заощадила бюджету понад 500 млн грн. Зараз, за оцінками експерта М. Нефьодова, ця сума перевищила 2 млрд грн. ProZorro дозволяє бізнесу подавати шаблонні заявки на участь в тендерах онлайн і позбавляє чиновників можливості відсіювати претендентів шляхом вимоги зайвих довідок, виписок і будь-яких інших документів, тобто використання надмірних бюрократичних процедур на власну користь. Торги проходять в інтернеті в режимі анонімності режимі, тобто чиновники бачать цінові пропозиції не від конкретних компаній, а від учасника під номером 1, 2 або 3. Краща цінова пропозиція визначається автоматично. Також, з 1 липня 2015 р. в Україні запрацювала система електронного адміністрування ПДВ, яка ускладнила проведення фіктивних операцій³.

Однак, зроблених урядом кроків для мінімізації рівня тіньової економіки, вочевидь, поки що недостатньо для того, аби впевнено стверджувати, що її існування ніяким чином не загрожує економічній безпеці держави. Тому необхідним є пошук додаткових стратегічних орієнтирів для зниження рівня тіньової економіки в Україні до показників європейських держав, адже для жаданого входження нашої країни до ЄС рівень її економічного розвитку має демонструвати тенденцію до конвергенції з країнами союзу і за цим параметром також.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження проблеми впливу тіньової економіки на рівень економічної безпеки України дало змогу дійти таких висновків.

¹ Бабенко, М. (2016). Мучительное просветление. Кто побеждает в войне с теневой экономикой в Украине. Фокус <<https://focus.ua/money/353671/>> (2018, червень, 09).

² Transparency International Україна (2016). Безкарність та недієве правосуддя тримають Україну на корупційному дні <<https://ti-ukraine.org/news/bezkarnist-ta-nediive-pravosuddia-trymaiut-ukrainu-na-koruptsiinomu-dni/>> (2018, червень, 09).

³ Економічна правда (2017). Індекс інвестиційної привабливості України став найвищим за 6 років <<https://www.epravda.com.ua/news/2017/07/3/626672/>> (2018, червень, 09).

До переліку перспективних напрямів зниження рівня тіньової економіки в Україні варто долучити: реформування судової системи, запровадження інституту омбудсменів, введення суворої системи покарань роботодавців за неофіційне працевлаштування персоналу, зниження кредитних ставок і підвищення ставок за депозитами, зниження рівня непотизму у владних структурах і на державних підприємствах, забезпечення верховенства права, справедливий розподіл державних коштів із мінімізацією корупційної складової у цьому процесі, лібералізацію оподаткування малого і середнього бізнесу, зниження рівня трансакційних витрат бізнесу тощо.

Зниження рівня тіньової економіки матиме позитивний вплив на стан економічної безпеки держави. По-перше, стабілізація фінансової системи сприятиме підвищенню рівня банківської, бюджетної, боргової, грошово-кредитної безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору. По-друге, виведення з тіні капіталу і інвестування його у різні економічні сфери сприятиме підвищенню рівня інвестиційно-інноваційної безпеки. По-третє, розвиток легального бізнесу, збільшення кількості офіційно зареєстрованих підприємств стимулюватиме зайнятість населення, що сповільнить темп трудової міграції і стабілізує рівень демографічної безпеки. А виробництво товарів і надання послуг у межах легального сектору економіки матиме позитивний вплив на рівень виробничої і продовольчої складових економічної безпеки України.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці сучасної методики оцінювання рівня тіньової економіки та наданні пропозицій щодо інтеграції показника рівня тіньової економіки до методики оцінювання рівня економічної безпеки держави.

References:

1. Avhustyn, R.R. (2014). Vplyv tin'ovoyi ekonomiky na funktsional'no-strukturni kharakterystyky ekonomichnoyi bezpeky derzhavy na posttransformatsynomu etapi yiyi rozvytku [Influence of the shadow economy on the functional and structural characteristics of the state's economic security at the post-transformational stage of its development] *Derzhava ta rehiony. Seria: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo* [State and Regions. Economics and entrepreneurship], 1, 4-9 [in Ukrainian].
2. Boyko, H.F., Duleba, N.V., Levyts'ka, I.O. (2014). Tin'ova ekonomika ta yiyi vplyv na ekonomichnu bezpeku krayiny [Shadow economy and its impact on the country's economic security]. *Visnyk Natsional'noho transportnoho universytetu* [Bulletin of the National Transport University], 30 (2), 177-182 [in Ukrainian].
3. Hubaryeva I.O., Dorovs'kyy, V.O. (2013). Modelyuvannya vplyvu tin'ovoyi ekonomiky na ekonomichnu bezpeku Ukrainy [Modeling the Impact of the Shadow Economy on Ukraine's Economic Security] *Yevropeys'kyy vektor ekonomichnoho rozvytku. Ekonomichni nauky* [European Vector of Economic Development. Economic sciences], 1, 65-72 [in Ukrainian].
4. Denysenko, M.P., Breus, S.V. (2014). Ekonomichna bezpeka derzhavy ta destruktivnyy vplyv na neyi tin'ovoyi ekonomiky [Economic security of the state and the destructive influence on it of the shadow economy]. *Vcheni zapysky universytetu KROK. Seriya: Ekonomika* [Scientific notes of the KROK University. Series: Economics]. 37, 25-31 [in Ukrainian].
5. Mazur, I.I. (2012). Vplyv tin'ovoyi ekonomiky na ekonomichnu bezpeku [The Impact of the Shadow Economy on Economic Security]. *Teoretychni ta prykladni pytannya ekonomiky* [Theoretical and Applied Issues of Economics], 27 (3), 31-37 [in Ukrainian].
6. Pylypchenko, O.O. (2015). Vplyv tin'ovoyi ekonomiky na ekonomichnu bezpeku Ukrainy [The Impact of the Shadow Economy on Ukraine's Economic Security]. *Stratehichni priorytety. Seriya: Ekonomika* [Strategic Priorities. Series: Economics], 4, 32-36 [in Ukrainian].
7. Pylypchenko, O.O. (2016). Tin'ova ekonomika v Ukraini: prychny, metody vymiryuvannya ta faktory nehatyvnoyi diyi na ekonomichnu bezpeku [Shadow economy in Ukraine: causes, methods of measurement and factors of negative impact on economic security]. *Ekonomika. Finansy. Pravo* [Economics. Finances. Right], 9, 27-31 [in Ukrainian].
8. Polovyan, O.V., Polovyan, N.S. (2014). Otsinka rozmiriv tin'ovoyi ekonomiky dlya zmeshchennya ryzykiv ekonomichnoyi bezpeky [Estimation of the size of the shadow economy to reduce the risks of economic security]. *Nauchnyy vestnyk Donbasskoy hosudarstvennoy mashynostroytel'noy akademyy* [Scientific bulletin of the Donbas State Machine-Building Academy]. 3, 275-285 [in Ukrainian].

9. The Association of Chartered Certified Accountants (2017) *Emerging from the shadows. The shadow economy to 2025*, 36 [in English].
10. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2018). *Pres-sluzhba Minekonomrozyvtku* [Press service of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine] <<http://me.gov.ua>> [in Ukrainian]. (2018, June, 09).
11. UNIAN.NET (2016). *Detinizatsiya ekonomiky dozvolyt' zaluchyty do 1 tryl'yona hryven' – Hroysman* [Deconstruction of the economy will attract up to 1 trillion hryvnias – Groisman]. <<https://economics.unian.ua/finance/1396751-detinizatsiya-ekonomiki-dozvolit-zaluchiti-do-1-trilyona-griven-groysman.html>> [in Ukrainian]. (2018, June, 09).
12. Kushch, A. (2017). *Boy s ten'yu. Pochemu tenevaya ékonomyka pozvolyt ukraintsam zhyt', kak polyakam* [Fight with the shadow. Why the shadow economy will allow Ukrainians to live, like the Poles]. *DSNEWS* <<http://www.dsnews.ua/economics/boy-s-tenyu-pochemu-tenevaya-ekonomika-pozvolit-ukraintsam-03112017220000>> [in Russian]. (2018, June, 09).
13. Doing Business (2018). *Blagopriyatnost' usloviy vedeniya biznesa: Ukraina*. [Favorable conditions for doing business: Ukraine] <<http://russian.doingbusiness.org/data/exploreconomies/ukraine>> [in English]. (2018, June, 09).
14. Economic truth (2017). *6-7 myllyonov ukraintsev ne platyat v Pensyonnyy fond – Reva*. [Six to seven million Ukrainians do not pay to the Pension Fund – Reva]. –<<https://www.epravda.com.ua/rus/news/2017/07/5/626781/>> [in Russian]. (2018, June, 09).
15. Babenko, M. (2016). *Muchytel'noe prosvetlenye. Kto pobezhdaet v voyne s tenevoy ékonomykoy v Ukrayne* [Painful enlightenment. Who defeats the war with the shadow economy in Ukraine]. *Fokus* [Focus]. <<https://focus.ua/money/353671/>> [in Russian]. (2018, June, 09).
16. Transparency International Ukraine (2016). *Bezkarnist' ta nediyeve pravosuddya trymayut' Ukrainu na koruptsiynomu dni* [Impunity and ineffective justice hold Ukraine on a corrupt bottom] <<https://ti-ukraine.org/news/bezkarnist-ta-nediyeve-pravosuddia-trymaiut-ukrainu-na-koruptsiynomu-dni/>> [in Ukrainian]. (2018, June, 09).
17. Economical truth (2017). *Indeks investytsiynoyi pryvablyvosti Ukrainy stav nayvyshchym za 6 rokiv* [The index of investment attractiveness of Ukraine has become the highest in 6 years] <<https://www.epravda.com.ua/news/2017/07/3/626672/>> [in Ukrainian]. (2018, June, 09).